

Szmodis Jenő

A globális integráció eszméjének gyökerei

The Roots of the Idea of Global Integration

ÖSSZEFOGLALÁS

Az írás röviden áttekinti a globális integráció néhány fontos, második világháború utáni állomását. Bemutatja a globalizációt támogató ideológiák egyes sajátosságait, majd feltárja hasonlóságukat a sztoikus filozófiával és az ősi ezoterikus, hermetikus tanításokkal. Végül az írás közvetlen kapcsolatba hozza a globalizáció egyik fontos intézményének szellemi hátterét a nagy egység archaikus eszméivel.

Kulcsszavak: globális integráció, sztoikus filozófia, hermetikus tanok

SUMMARY

The study briefly reviews some of the important post-World War II stages of global integration. It presents a few of the specific features of the ideologies that support globalization and then reveals their similarities to Stoicist philosophy and ancient esoteric and hermetic doctrines. Finally,

the study directly relates the intellectual background of an important institution of globalization with the archaic ideas of a “great unity”.

Keywords: global integration, stoical philosophy, hermetic doctrines

A második világháborút követően nagy lendületet vett euroatlanti integráció története legalább a Winston Churchill angol miniszterelnök és Franklin Delano Roosevelt amerikai elnök által 1941. augusztus 14-én aláírt Atlanti Chartáig nyúlik vissza. Ez az integrációs folyamat és az e folyamatot deklaráló dokumentum azonban több volt pusztán „Európa és Amerika” együttműködésénél, illetve az erről szóló program meghirdetésénél. Már maga a dokumentum is megfogalmazott bizonyos globális célokat mind a biztonság, mind pedig a gazdaság, különösen a kereskedelem vonatkozásában. Az ENSZ 1945-ös

megalapítása, az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) 1947-es, majd a Marshall-terv kivitelezésére hivatott Európai Gazdasági Együtműködési Szervezet (OEEC) 1948-as létrehozása (mely szervezet 1961-ben a Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezetté, az OECD-vé alakult), később a NATO 1949-es megszervezése egyértelműen abba az irányba mutattak, hogy az euroatlanti integrációban részt vevő hatalmak intézményesítik és a nemzetközi jog eszközeivel is formalizálják globális vezető szerepüket.

Az amerikai és nyugat-európai vezetéssel megvalósuló globális méretű kooperáció előmozdítása érdekében azonban célszerűnek mutatkozott olyan globális célok meghatározása is, amelyek bármely állam számára elfogadhatónak tűntek. Az 1968-ban megalapított Római Klub egyik fontos, ha épp nem a legfontosabb feladata volt ilyen globális célok kitűzése. Olyanoké, amelyek képesek legitimálni az államok tevékenységének globális összehangolását. Amint a Római Klub működésében meghatározó szerepet játszó László Ervin írja: „A Római Klubnak az a célja, hogy elősegítse az általa »világ-problematikának« nevezett világméretű problémák megértését a döntéshozók és a közvélemény körében” (László, 1985).

Amint Matthias Schmelzer *The Hegemony of Growth* című, 2016-os kötetében felhívja a figyelmet, csupán fél évvel a Római Klub alakuló találkozója után, 1968 októberében az OECD és a Rockefeller Alapítvány szervezésében, az olaszországi Bellagióban konferenciát tartottak Working Symposium on Long-Range Forecasting and Planning címmel (Schmelzer, 2016:250). Ezen a konferencián tizennyolc személy – egyetemi emberek, üzletemberek, továbbá a tech-

nológiai előrejelzés területéről való hivatalnokok – megvitatták a tudományos és technikai fejlődés hosszú távú hatásait, és egy meglepően tompa kritikát fogalmaztak meg a féktelen gazdasági növekedéssel és annak gazdasági-társadalmi következményeivel kapcsolatban (Schmelzer, 2016:250).¹ Schmelzer nem mulasztja el megemlíteni, hogy mind a Római Klubot kezdeményező Aurelio Peccei, aki egyébként a Fiat és az Olivetti vezetőségének tagja volt, mind a német Eduard Pestel, aki a Volkswagen Alapítvány részéről biztosította a forrásokat a Római Klub első jelentéséhez, továbbá a Római Klub formálódási időszakának valamennyi fontos személyisége szoros kapcsolatban állt az OECD-vel a Római Klub első, híres, 1972-es jelentésének, *A növekedés határainak* a publikálásáig (Schmelzer, 2016:253).²

A globalizáció fogalmának viszonylag új keletű volta azt a téves feltevést sugallja, hogy e jelenségnek nincsenek mélyebb eszmetörténeti gyökerei. A globális méretű nemzetközi integrációval is hasonló a helyzet. Ha azonban a kérdést úgy tesszük fel, hogy mik jellemzőek e folyamatokra és az ezeket segítő ideológiákra, könnyen beláthatjuk, hogy e jellegzetességeknek igen mélyre nyúlnak a gyökerei. E vonások pedig a következők:

- egy világpolgári tendencia;
- a nagy (globális, univerzális) egység eszméje;³
- ezzel összefüggésben az egységese-
dés, uniformizálódás elfogadása, sőt helyeslése;
- emellett paradox módon az individuum szerepének hangsúlyozása, akár a közösség rovására is;
- egy racionalista attitűd;
- a racionalista attitűddel szoros összefüggésben az a mély hit, hogy a világ és a

társadalom megfelelő tervezéssel és technikákkal nemcsak formálható, de egyenesen átformálható is.

A globális állam eszméjének gyökereit kutatva figyelemmel kell lennünk arra is, hogy ezek az eszmék nem feltétlenül államelméleti gondolatokból sarjadtak, függetlenül attól, hogy következményeiket illetően államelméleti relevanciájuk van. Igaza van Schmittnek, amikor azt írja: „A modern államelmélet minden jellemző fogalma szekularizált teológiai fogalom” (Schmitt, 1992:19). A mindent, mindent szabályozni képes állam eszméje, ami az abszolút monarchiák azon ideológiájából nőtt ki, mely még szoros kapcsolatot tartott az Isten kegyelméből uralkodó király középkori eredetű felfogásával, valóban sajátos szekularizált változata egy sajátos teológiai felfogásnak. Amint azonban látni fogjuk, a globális állam eszméjének sokkal inkább köze van a kereszténységtől idegen, ősi eszmékhez, mint a – későbbi kifejezéssel – nemzetállami kereteket tiszteletben tartó államelméleteknek.

Megjegyzendő, hogy nem csupán az államelméletekre (és itt most kifejezetten a nemzetállami keretek között maradó államelméletekre gondolunk) volt jelentős hatással a teológiai gondolkodásmód, hanem a nyugati, különösen pedig a német filozófiára is, függetlenül attól, hogy – amint Molnár Tamás rámutatott – e filozófia ugyancsak merített a kereszténységtől idegen eszmékből. A teológiai gondolkodásmódnak a nyugati filozófiára gyakorolt hatását Nietzsche aforisztikusan úgy fejezte ki, hogy a német filozófiát protestáns lelkészek fiainak műveként jellemezte (Molnár, 1996:159).⁴ (Persze ehhez hozzátehetjük azt is, hogy a teológus apák gondolkodásmódja – például Carl

Gustav Jung esetében – a modern pszichológiára is hatással volt.)

A teológiának a filozófiára gyakorolt hatásánál most sokkal inkább érdekel bennünket az a másik eszmetörténeti hatás, mely éppenséggel eltávolította a nyugati filozófiai gondolkodást a hagyományos keresztény képzetektől. Molnár Tamás egyik kötetében annak a folyamatnak az állomásait és jellegzetességeit vizsgálja, amelyben a kereszténység személyes Istene átalakul a nyugati filozófia személytelenített Istenévé, valaminő világeszmévé. Molnár az Isten elszemélytelenítésében gnosztikus-ezoterikus-hermetikus tanok hatását fedezi fel. A folyamatra két egymással szorosan összefüggő mozzanat a jellemző: 1. Isten elszemélytelenítése útján Isten fogalmának relativizálása, 2. a hatni, formálni, átalakítani akarás.⁵ Mindezt Molnár összefüggésbe hozza az alkímiával és a bölcsek kövének keresésével is.

Molnárt elsősorban az Isten-kép átalakulása foglalkoztatja, azonban mindaz, amit e hermetikus-gnosztikus hagyományokról mond, nagy hasonlóságot mutat a globális állam víziója mögött meghúzódó eszmerendszerrel. Mik azok a főbb vonások, amelyek jellemzőek e hermetikus természetű tanokra?

– Az Isten helyébe lépő, a világot átalakító ember képze.

– A tökéletlen teremtés tökéletesítésére, az igazi harmónia és egység megvalósítására irányuló határozott szándék.

– Törekvés a makrokozmosz és a mikrokozmosz megértésére, hogy

– a beavatott végül parancsolni legyen képes az egyetemes törvényekben ható szellemnek (Molnár, 1996:123).

Molnár felhívja a figyelmet arra is, hogy a bölcsek köve sem mást fejez ki,

mint az ellentétek összefűzését: a makro- és mikrokozmosz, a kint és a bent, a fent és a lent lényegi azonosságát. Ennek persze erkölcsi relativizmus is a következménye lesz. Amint Molnár a legendás középkori alkimista, Basilius Valentinus mondását idézi, a filozófusok körében „a gonosz azonossá válik a jóval”. A nagy egységben a jón és a rosszon túl összefűzés látható és láthatatlan, véges és végtelen, az emberi és az asztrális, az emberlélek és a világlélek, a sötétség és a világosság, a természeti és a természetfeletti. Valahogy úgy, amint a hermetikus bölcsesség atyja, Hermész Trismegisztosz mondja: „Mind, ami fent van, azonos azzal, ami lent van”. A hermetikus tanok szerint minden a paracelsusi meg nem osztott egység – mint őssz állapot – felé halad, és az alkimista mindezt előmozdítani is hivatott.

A világ globális egységének képzete megjelenik már a sztoikus Zénónnál is. A sztoikus filozófia egyébként két alapvető ponton is rokonságot mutat az ezoterikus tanokkal. Mindkét eszmerendszer Isten és a világ sajátos egységét tanítja, illetve vallja az őssz állapothoz való visszatérés tanát (Kecskés, 1943:152–157).⁶ Utóbbi nézet a sztoicizmusban akként jelenik meg, hogy a minden dolog kezdetét jelentő tűz előbb levegővé, majd vízzé és földdé válik, ám utóbb ismét minden tűzzé lesz. A sztoicizmus társadalomfilozófiai nézetei – melyek között hangsúlyosan van jelen az individuum, az egyén szerepének nagyra értékelése, az érzelmek megfékezése és az értelem kultusza – a következő főbb tételekben foglalhatók össze:

1. A világot a Logosz, a világértelem hatja át.

2. A társadalom, a társadalmak értelmes, racionális, a Logossal összhangban lévő szabályokkal kormányozandók.

3. Így a különböző poliszokban a korábbi, szokásokon alapuló jogrendeket azonos vagy hasonló berendezkedések váltják fel.

4. Az eltérő szokások eltűnésével csökkennek az ellentétek, megszűnnek a háborúk, beköszönt a béke kora.

5. Valamely polisz polgára – az azonos szabályok és berendezkedések okán – bármely más polisz polgára lehet.

Már a sztoicizmusban is tetten érhetők mindazok a vonások, melyek a globális integrációt támogató politikai ideológiákban, illetve a hermetikus tanokban közősek: individualitás, racionalitás, társadalomátalakítás, kozmopolita tendencia.

A hermetikus természetű gondolkodás Maurice Caron és Serge Hutin szerint általában a kultúrák leszálló ágában, a tradicionális kultuszok bomlása táján üti fel a fejét, és válik hangsúlyossá (Caron–Hutin, 1970:110).⁷ Így történt mindez Nyugaton is. Molnár megemlékezik a Rózsakeresztesek 1614-es manifesztumáról, a valószínűleg Johann Valentin Andreae (1586–1654), német protestáns teológus által szerkesztett *Fama fraternitatis*ről, melynek hosszabb címe szerint célja „Az egész világ általános és mindenre kiterjedő reformációja”, s melynek címetje – az alcím szerint – Európa valamennyi tudósa és uralkodója volt. Yates arra hívja fel a figyelmet, hogy ebben és a későbbi rózsakeresztes manifesztumokban kifejeződő elvek – a tudomány nemzetközi együttműködésének hangsúlyozása, a világ tudomány általi jobbítása, az emberszeretet hirdetése – később a nemzeti tudományos akadémiák programjának is részét képezték (Yates, 1969). Már itt megnyilatkoznak tehát a későbbi felvilágosodás alapvető elvei és értékei, melyek közül a racionalitás és a nemzetköziség kiemelt

jelentőségű. A felvilágosodás racionalitásba vetett hite majd Kantnál is elvezet egy sajátos kozmopolita állásponthoz, amint *Az emberiség egyetlenes történetének eszméje világpolgári szemszögből* című munkájából is világosan kitűnik (Kant, 1980:58–76).⁸

Mind Kantnál, mind pedig olyan fontos 19. századi gondolkodóknál, mint Auguste Comte (Comte, 1979), Marx⁹ vagy Herbert Spencer (Spencer, 1885), megjelenik a meglévő vallási állapotok kritikája (a tolerancia hirdetésével, a tudomány vallással alakításával, az ateizmus deklarálásával vagy a vallási képzetek primitívnek való minősítésével). Mindehhez az adott szerzők olyan eszméi társulnak, amelyek szerint a racionálisan berendezett világ elvezet majd egy olyan állapothoz, amelyben a nemzetállamok közötti különbségek végső soron nivellálódnak. Náluk tehát a valláskritikával megcélzott transzcendens szféra éppúgy átalakul, amint maguk a társadalmak is: „Ami fent van, az van lent is, és ami lent van, az van fent is.” Racionalizálódás, uniformizálódás és az ellentéteknek egy nagy egységben való feloldódása jelenik meg itt.

Amikor globalizációról és globális kormányzatról gondolkodunk, érdemes szem előtt tartanunk, hogy itt egyáltalán nem valamilyen új eszme megnyilatkozásával állunk szemben, hanem egy nagyon is régi, ősi gondolkodásmód olyan manifesztációjával, mely csupán abban új, hogy közelebb került a megvalósuláshoz, mint a történelem során bármikor. Annak megvilágítására, hogy a jelenkori világpolitikai események és az azokat támogató teoretikus modellek milyen bensőséges kapcsolatban állnak ezekkel az ősi képzetekkel, most csupán egyetlen idézetet hozok fel. A globális problémák globális orvoslását célzó Római Klub tag-

ja, László Ervin kétnapos beszélgetést folytatott néhány kiváló gondolkodóval, többek között Stanislav Grof pszichiáterrel. *A tudat forradalma* címen megjelent kötet tartalmazza a diskurzus szerkesztett változatát. Egy helyen László megjegyzi: „Az én–nem én szembeállítása talán nem túl szerencsés módja a kérdésfeltevésnek. Lehet, hogy ami bennünk van, része annak is, ami rajtunk kívül van.” Grof közbevetése: „Igen, ez a legtöbb ezoterikus rendszer alaptétele: az emberi lény mikrokozmosz, amely tükrözi a makrokozmoszt, és amely egyúttal információhoz is juthat a nagy egészről. Mint fent, úgy lent. Mint kint, úgy bent. Ez az alapgondolata az ősi dzsainista elméletnek a dzsívákról, ezt találjuk a hua-jenben vagy avatamszaka buddhizmusban, a tantrában, a kabballában és a hermetikus hagyományban is. A modern korban Leibniz *Monadológiája*, a világegyetem holografikus modellje, Whitehead folyamatelmélete és persze a Te fogalmi rendszered, Ervin, szintén hasonló felfogást tükröz. Ezek a modellek, a régiek és az újak egyaránt, radikálisan eltérnek attól a merev és szigorú dichotómiától, amely elválasztja a belsőt és a külsőt, az egyént és a világegyetemet.”

A Római Klub tagja, a Budapest Klub megalapítója, László Ervin, aki 1977-ben tette közzé *Célok az emberiség számára – a globális közösség új távlatai* című munkáját, Stanislav Grof közbevetésére csupán ennyit felel: „Így van” (László, 1999:96).

JEGYZETEK

¹ „Only half year after the first founding meeting of the Club of Rome, in the late 1968 the OECD and the Rockefeller Foundation organized a Working Symposium on Long-Range Forecasting and Planning in Bellagio, Italy. At this conference which was organized by Jantsch, eigh-

en academic, businessmen, and bureaucrats in the field of technological forecasting discussed the long-term impacts of scientific and technological advances and formulated a surprisingly blunt critique unbridled economic growth and its social and economical consequences.”

² „But besides the Italian industrialist Peccei and the German industrial designer Eduard Pestel, who secured the funding from the Volkswagen Foundation for the first report, all the crucial personalities in the formative period of the Club of Rome until publication of its famous 1972 report *Limits to Growth* were closely connected to OECD.”

³ Tehát nem az a fajta „Einheit”, melyről nemzetállami, nemzeti társadalmi vonatkozásban gondolkodik Carl Schmitt *Verfassungslehre* című munkájában. Schmitt, 1993, különösen 20–36. (Der positive Verfassungsbegriff als Gesamtentscheidung über Art und Form der politischen Einheit.)

⁴ Vö. Nietzsche, 1993. 10. fragmentum: „A protestáns lelkész a német filozófia nagyapja... Honnan az az üdvrivalgás, amelyet Kant fellépésekor hallatott az a német tudósvilág, amely háromnegyed részt lelkészek és tanítók fiaiból áll...”; Nietzsche, 2003, 348. fragmentum (A tudósok származásáról): „Protestáns lelkészek és tanítók fiai megismersek arról a naiv biztosságról, amellyel mint tudósok már bebizonyítottak veszik dolgukat, mihelyt azt ők lelkes melegséggel előadták: persze alaposan hozzászótkak, hogy higgyenek nekik – ez atyáinknál a »mesterséghez tartozott«!”

⁵ Vö. Molnár, 1996:122.

⁶ Lásd még Hársing, 2002.

⁷ Vö. Molnár, 1996:124.

⁸ Mint írja: „... a háborúk, a túlfeszített és soha nem csillapodó háborús készülődés s a nyomor által, amelyet végül így még békében is érezni fog minden állam, arra kényszerítik őket, hogy kezdeti tökéletlen kísérletek után, számos felfordulás, pusztítás és az általános belső kimerülés nyomán végül elérjék azt, amit az ész e sok szomorú tapasztalat nélkül is megmondhatott volna – azaz kilépjenek a vadság törvény nélküli állapotából, s népszövetséget alkossanak, amelyben minden állam, a legkisebb is, nem saját hatalmából vagy saját jogi megítéléséből, hanem az egyedül e nagy népszövetségtől (Foedus Amphictyonum), az egyesült hatalomtól és az egyesült akarat törvényes döntésétől várhatja biztonságát és jogait.”

⁹ Amint Marx fogalmaz: „Nem az ún. keresztény állam a tökéletes [...], hanem inkább az ateista állam, a demokratikus állam, az az állam, amely a vallást a polgári élet egyéb kellékei között helyezi el.” Marx, 1843.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Caron, Maurice – Hutin Serge (1970): *Les Alchimistes*. Editions du Seuil, Paris.

Comte, Auguste (1979): *A pozitív szellem*. Magyar Helikon, Budapest.

Hársing László (2002): *A filozófiai gondolkodás története*. Bíbor Kiadó, Miskolc.

Kant, Immanuel (1980): Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből. In: Immanuel Kant: *A vallás a pusztá ész határain belül és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Kecskés Pál (1943): *A bölcsélet története főbb vonásai*. Szent István Társulat, Budapest.

László Ervin (1985): Globális problémák – A Római Klub szemlélete és hatása. *Kromek's Weblog*, <https://kromek.wordpress.com/a-romai-klub-szemlelete-es-hatasa/>.

László Ervin (szerk.) (1999): *A tudat forradalma. Két nap beszélgetés Stanislaw Grof, László Ervin és Peter Russel között*. Új Paradigma Kiadó, Szentendre.

Marx Károly (1843): *A zsidókérdéshez*. www.freepress-freespeech.com/holhome/konyvek/marxm.htm.

Molnár Tamás (1996): *Filozófusok istene*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Nietzsche, Friedrich (1993): *Az Antikrisztus*. Ictus Kiadó Bt., Szeged.

Nietzsche, Friedrich (2003): *A vidám tudomány*. Szukits Könyvkiadó, Szeged.

Schmelzer, Matthias (2016): *The Hegemony of Growth. The OECD and the Making of the Economic Growth Paradigm*. Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/CBO9781316452035>.

Schmitt, Carl (1992): *Politikai teológia*. ELTE ÁJK, Budapest.

Schmitt, Carl (1993): *Verfassungslehre*. Duncker & Humblot, Berlin.

Spencer Herbert (1885): *Ecclesiastical institutions. Being Part VI of the Principles of Sociology*. Williams and Norgate, London.

Yates, Frances A. (1969): *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*. Vintage Book, New York.